

ارتباط منابع درآمدی از طریق پرداخت زکات؛ شرطی برای یک اقتصاد تعادلی اسلامی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۲۹

سودابه پژومان*
هاشم زارع**

چکیده

بر اساس تئوری‌های اقتصادی اگر تعادل جبرانی در اقتصاد برقرار باشد به شرط وجود درآمد مثبت برای همه خانوارها، تعادل رقابتی نیز برقرار خواهد بود؛ همچنین شرط وجود درآمد مثبت زمانی برقرار خواهد بود که خانوارها دارای ارتباط منابع با یکدیگر باشند. بر اساس نظریه‌ای در اقتصاد اسلامی این ارتباط منابع - در ادبیات اقتصادی باید دارای شرایطی معینی باشد - می‌تواند از منابعی همچون زکات برقرار گردد. پژوهش حاضر قصد دارد با بهره‌گیری از یک الگوی تصحیح خطای برداری به این سؤال پاسخ دهد که میزان پرداخت زکات بالفعل در مقایسه با میزان زکات بالقوه، به چه میزان بر نابرابری درآمدی مؤثر خواهد بود. نتایج پس از برآورد سه الگوی مختلف و به کارگیری متغیرهای کنترلی نشان می‌دهد با استفاده از پتانسیل‌های سیاستی موجود در مباحث اقتصاد اسلامی با فرض ثابت بودن سایر شرایط به‌طور ضمنی تعادل همزمان رقابتی و جبرانی در اقتصاد ایران می‌تواند برقرار گردد؛ به عبارت دیگر اگر سیاست‌گذار بتواند با اعمال سیاست‌هایی شکاف میان پرداخت زکات بالفعل و بالقوه را به حداقل برساند، امکان برقراری درآمد مثبت برای تمام خانوارها وجود خواهد داشت.

واژگان کلیدی: رقابتی، جبرانی، زکات، توزیع درآمد.

طبقه‌بندی JEL: D10, C62, O15, E10.

۱۲۳

فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی / سال نوزدهم / شماره ۷۳ / بهار ۱۳۹۸

*. کارشناس ارشد اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز (مقاله

Email: s.pezhuman@yahoo.com.

استخراج‌شده از پایان‌نامه).

** عضو هیئت علمی گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز،

Email: Hashem.zare@gmail.com.

ایران (نویسنده مسئول).

۱. مقدمه

تبادل به وضعیتی گفته می‌شود که هیچ انگیزه، محرک و یا نیرویی برای تغییر رفتار وجود نداشته باشد و در اقتصاد تبادل از برابری عرضه و تقاضا به دست می‌آید (فرجی دیزجی، ۱۳۶۰، ص ۴۱۰). در اقتصاد، تبادل عمومی بررسی تمام عامل‌های تشکیل‌دهنده بازارهای مختلف به صورت درون‌زا می‌باشد. *والراس* با استفاده از ابزار ریاضی و با در نظر گرفتن فروض رقابت کامل و تحرک کامل نهاده‌ها و انعطاف‌پذیری قیمت‌ها در قالب تئوری محض به بیان چگونگی ارتباط بازارها با یکدیگر پرداخت. در نهایت راه‌حلی ارائه می‌دهد که در قالب آن تمام بازارها به‌طور همزمان به تبادل می‌رسند و به همین دلیل به تبادل عمومی، تبادل والراسی هم گفته می‌شود (زاهدطلبان و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲). باید در نظر داشت که تبادل رقابتی یا والراسی فقط به بررسی عرضه، تقاضا و قیمت در بازار رقابتی می‌پردازد (هال واریان، ۱۳۸۰، ص ۵۲۷) تبادل جبرانی هم همان تبادل رقابتی می‌باشد فقط در تبادل جبرانی فرض بر این است که درآمد افراد برای پوشش دادن حداقل هزینه‌ها کافی می‌باشد (Hahn & Arrow, 1971, p.107).

به‌طور دقیق یک تبادل رقابتی (غیر جبرانی) شامل یک مجموعه قیمت‌ها، تخصیص مصرف و تخصیص تولید می‌باشد به‌طوری‌که هر بنگاه، سود خود را نسبت به قیمت‌های داده‌شده حداکثر می‌کند؛ همچنین هر خانوار مطلوبیت خود را بر اساس قیمت‌های داده‌شده، درآمد مشخص و نیز دارایی اولیه نگه‌داری‌شده و سود اکتسابی حداکثر می‌کند. برای وجود تبادل همزمان جبرانی و رقابتی شرط مثبت بودن درآمد همه خانوارها ضروری است. این شرط مهم در صورتی محقق می‌گردد که خانوارها دارای ارتباط منابع با یکدیگر باشند. ارتباط منابع با یکدیگر می‌بایست در قالب پرداخت‌های انتقالی افراد از محل دارایی‌های ذخیره‌شده خانوارها انجام پذیرد. یکی از اهداف فرعی پژوهش حاضر بررسی تجربی نظریه‌ای است که توسط زارع (۱۳۹۶) در پژوهشی نظری به بررسی برقراری امکان وجود تبادل همزمان در شرایط رقابتی و جبرانی در اقتصاد خرد با استفاده از مبانی اقتصاد اسلامی پرداخته است. مکانیزم برقراری این تبادل در این پژوهش، پرداخت زکات معرفی شده است. مطالعه حاضر به دنبال بررسی این موضوع است که آیا میزان پرداخت بالقوه و واقعی زکات می‌تواند نابرابری درآمدی را در اقتصاد ایران در دوره مورد بررسی کاهش

دهد؟ لذا در این تحقیق با استفاده از داده‌های سری زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۵ به بررسی تأثیر زکات بالقوه و بالفعل و نیز شکاف موجود بین این دو در کنار سایر متغیرهای کنترلی بر شاخص نابرابری درآمدی یعنی ضریب جینی با استفاده از سه الگوی پویای تصحیح خطای برداری برای اقتصاد ایران، پرداخته شد.

۲. مبانی نظری

در ادامه ابتدا به بررسی بخش اصلی مبانی نظری یعنی تبیین فروض و وجود تعادل پرداخته خواهد شد؛ سپس به بررسی و تجزیه و تحلیل بحث زکات و محاسبه کاربردی آن و سپس به تحلیل نظری در مورد متغیرهای کنترلی در الگوی مورد استفاده اشاره خواهد شد.

۲-۱. تعادل در اقتصاد

در این قسمت از دیدگاه اقتصاددانان مختلف به بررسی تعادل عمومی و رقابتی و در نهایت تعاریف و قضایای وجود تعادل رقابتی و جبرانی و بررسی شرط همزمانی تعادل پرداخته خواهد شد.*

۲-۱-۱. اقتصاددانان کلاسیک

دو دیدگاه در رابطه با مسئله تعادل عمومی اقتصادی وجود دارد:

۱. رابطه‌های سیستم اقتصادی باید به قدر کافی کامل باشد که بتوان ارزش‌های متغیرهای مربوط به آن را مشخص نمود.
۲. هر کدام از روابط نشان‌دهنده تعادلی از نیروهای گوناگون می‌باشند.

هر تلاشی برای ارائه یک تئوری درباره کل سیستم اقتصادی، نشان‌دهنده پذیرش اولین بخش دیدگاه تعادل بوده که دیدگاه دست نامرئی *آدام اسمیت* (Adam Smith) اساسی‌ترین روابط مرتبط با تعادل اقتصادی به حساب می‌آید که تعادل نرخ بازده را مطرح می‌کند. مسئله تعادل برای علم مکانیک مدت زمان زیادی قبل از نشر کتاب *ثروت و ملل* در سال

---

* این بخش تعادل در اقتصاد برگرفته، تبیین‌شده و خلاصه‌شده از متن اصلی فصول یک تا پنج کتاب *تعادل عمومی رقابتی نوشته اررو و هان (۱۹۷۱)* می‌باشد.

۱۷۷۶م شناخته شده بوده است و این مسئله مطرح است که تأثیرات یک نیرو می‌تواند سبب خنثی نمودن آن گردد؛ اما هیچ شواهد آشکاری در این رابطه وجود ندارد که /سمیت این ایده‌ها را از ارتباط آنها با علم مکانیک برگرفته باشد.

/سمیت، مهم‌ترین مسئله مرتبط با تئوری تعادل عمومی را درک نموده که شامل قابلیت یک سیستم رقابتی برای دستیابی به منابع گوناگون کارآمد در برخی از زمینه‌ها می‌باشد. به این ترتیب، می‌توان عنوان نمود که /سمیت خالق تئوری تعادل عمومی باشد. یک دیدگاه سیستماتیک درباره سیستم کلاسیک مانند آنچه که توسط ریکاردو (Ricardo)، میل (Mill) و مارکس (Marx) عنوان شده، مورد توجه است که فعالیت‌های آنها برخی از شکاف‌های منطقی دیدگاه /سمیت را پر می‌کند و همگی آنها را می‌توان به عنوان عوامل تأثیرگذار اولیه در تئوری تعادل عمومی در نظر گرفت، گرچه یک دیدگاه بسیار حائز اهمیت وجود دارد که در آن هیچ کدام از اقتصاددانان کلاسیک، تئوری تعادل عمومی واقعی را مطرح نکرده‌اند و نقش آشکار و صریحی را برای شرایط مورد نیاز مطرح ننموده‌اند؛ اما متفکران سیستماتیک‌تر به ویژه میل، دیدگاه‌هایی را در رابطه با نقش تقاضا و تأثیر قیمت بر آن مطرح نموده‌اند.

یک تئوری تعادل عمومی، به بررسی کمیت‌ها (مقدار تعادلی) و قیمت‌های تمامی کالاها می‌پردازد، گرچه نویسندگان کلاسیک، دریافته‌اند قیمت‌ها با سیستمی از روابط مشخص می‌شوند که از شرایط نرخ برابر منفعت حاصل گردیده است و در آن کمیت‌ها وارد نشده‌اند. این مورد با ضرایب تولید ثابت و یک تک عامل اولیه تحت عنوان نیروی کار آشکار است که در کتاب معروف /سمیت تحت عنوان **مبادله آهو و سگ آبی** لحاظ شده و این مورد ادامه دیدگاه‌های مالتوس و ریکاردو می‌باشد که نشان می‌دهد می‌توان شرایط خاصی را در سیستم پیاده کرد. در پایان، فرضیه‌های مالتوسی در رابطه با جمعیت نشان می‌دهد قیمت پشتیبانی نیروی کار از نظر کالاها ثابت است و به این ترتیب حتی نرخ بازده سرمایه را می‌توان مشخص نمود. در حقیقت با توجه به فرضیه‌های مالتوسی، مدل مجدداً، یک عامل اصلی را مطرح می‌کند که شامل زمین می‌باشد.

به این ترتیب اقتصاددانان کلاسیک، هیچ تئوری صحیحی در رابطه با اختصاص منابع ندارند؛ زیرا تأثیر قیمت‌ها بر کمیت‌ها مورد بررسی قرار نگرفته است و تأثیر دوجانبه آنها

نفی شده است. در تمامی جنبه‌ها در ارتباط با دیدگاه‌های نویسندگان کلاسیک، می‌توان این مسئله را عنوان نمود که تئوری تجارت خارجی به شکل ارائه‌شده توسط میلر، با تئوری تعادل عمومی هماهنگ است.

۲-۱-۲. والراس

شناخت کامل مفهوم تعادل عمومی را می‌توان به شکل دقیقی با دیدگاه والراس مرتبط دانست و به این ترتیب بسیاری از عناصر گوناگون سیستم نئوکلاسیک به شکلی مستقل توسط استنلی جیوونز (Stanley Jevons) و کارل منگر (Carl Menger) مطرح گردید. سیستم اقتصادی، از خانوارها و بنگاه‌ها تشکیل می‌شود. هر کدام از خانوارها مجموعه‌ای از منابع و کالاهای مفید در تولید یا مصرف را در اختیار دارند که از آن جمله انواع متفاوت نیروی کار است. برای هر مجموعه مشخصی از قیمت‌ها، یک خانوار، درآمدی از فروش منابع دارد و با توجه به این درآمد می‌تواند از میان تمامی انواع جایگزین، کالاهای مصرفی انتخاب نماید که هزینه آن با قیمت ثابت از درآمد خانوار فراتر نمی‌رود. به این ترتیب تقاضای خانوار برای هر کالای مصرفی تابعی از قیمت کالاهای مصرفی و منابع می‌باشد که بنگاه‌ها فرض می‌کنند که تحت ضرایب ثابت عمل می‌نماید. یک مجموعه تعادلی از قیمت‌ها، شامل مجموعه‌ای است که در آن عرضه و تقاضا در هر بازار برابر در نظر گرفته می‌شود و تحت فرضیه ضرایب ثابت تولید مطرح شده و یا به‌طور عمومی‌تر می‌توان بازده ثابت به مقیاس را در این زمینه مدنظر قرار داد که برابر با عرضه و تقاضا در بازار منابع است و قیمت‌ها محدود هستند تا بتوانند شرایط منافع صفر را برای بنگاه‌ها حاصل کنند. تحقیقات بعدی والراس، کلارک (Clark)، ویکستید (Wicksteed) و دیگران، فرضیه‌هایی در رابطه با تولید مطرح نموده که در آن روش‌های جایگزین لحاظ می‌شود. مجموعه تعادلی از قیمت‌ها وجود دارد که بر مبنای معادله تعداد قیمت‌های تعیین‌شده همراه با تعداد معادلات بیان‌کننده کیفیت عرضه و تقاضا در تمامی بازارها نشان داده می‌شوند. هر دوی آنها برابر با تعداد کالاها هستند که با n نشان داده می‌شود. در این شمارش والراس تشخیص داده که دو مسئله متفاوت وجود دارد:

الف) تنها قیمت‌های نسبی می‌توانند بر رفتار خانوارها و بنگاه‌ها تأثیر گذارد و در حقیقت سیستم معادلات تنها $n-1$ متغیر دارند.

ب) تعادل، بودجه‌بندی بین درآمد و ارزش مصرفی و همچنین شرایط منفعت صفر برای بنگاه‌ها در کنار یکدیگر نشان می‌دهد که می‌توان آن را به عنوان قانون *والراس* نامگذاری نمود. ارزش بازار عرضه برابر با ارزش تقاضا برای مجموعه‌ای از قیمت‌ها می‌باشد و تنها مجموعه تعادلی را نشان نمی‌دهد. در حقیقت روابط عرضه و تقاضا مستقل از یکدیگر نیستند؛ در صورتی که عرضه برابر با تقاضا در $n-1$ بازار باشد، برابری باید در n حفظ گردد. *والراس* در رابطه با ثبات تعادلی بحث کرده و ضرورتاً این مورد را برای اولین مرتبه در تئوری مشهور خود تحت عنوان تاتونمنتس (Tatonnements) - به معنی گروه‌بندی و یا فرآیندهای رسیدگی تجربی - عنوان نموده است - فراتر از برخی از مباحث مطرح شده توسط میل در حوزه تجارت خارجی - آشکار است که *والراس*، فرض را بر این نگذاشته است که بازارها، با نظم مشخص به حالت تعادلی می‌رسند. در پایان، *والراس* هدف بالاتری را برای آنالیز تعادل عمومی مطرح نمود؛ تحقیق درباره آنچه که امروزه تحت عنوان آمار مقایسه‌ای خوانده می‌شود و به عبارت دیگر قوانینی مطرح می‌گردد که بر مبنای آن، قیمت‌ها و مقادیر تعادلی همراه با داده‌ها تغییر می‌نمایند (منابع، شرایط تولید و یا توابع مورد استفاده)؛ اما فعالیت‌های محدودی در این زمینه انجام شده است.

۲-۱-۳. اجورث و پارتو

آدام اسمیت و اقتصاددانان کلاسیک عنوان می‌کنند تعادل رقابتی چیزی را ارائه می‌دهد که در برخی از جهات به خوبی به عنوان اختصاص بهینه منابع تعریف نشده است. *اجورث* و *پارتو*، به طور قابل توجهی روابط بین تعادل رقابتی و اختصاص بهینه را با شروع از ماه دوم مدنظر قرار داده‌اند. *اجورث* دو نفر از افراد را مورد توجه قرار داده و منابع اولیه دو کالا را مطرح کرده که تلاش شده در تجارت بین آنها سازماندهی گردد. او فرض را بر این نگذاشته است که فعالیت‌ها بر مبنای قوانین بازار رقابتی انجام می‌شود؛ اما در مقابل تجارت‌هایی که می‌خواهند را انجام می‌دهند. او فرض را بر این گذاشته که:

الف) در صورتی فعالیت‌های تجاری را انجام نمی‌دهند که مورد دیگری نیز وجود داشته باشد که سودآوری بیشتری برای هر دوی آنها داشته باشد.

ب) هیچ کدام از آنها تجارتي را انجام نمی‌دهند که سبب شود نسبت به عدم وجود تجارت شرایط آنها بدتر شود.

او نشان داده است که مجموعه کاملی از عوامل اختصاص یافته وجود دارد که آنها را تحت عنوان منحنی قرارداد خوانده است و می‌تواند شرایطی را پاسخ گوید که در این میان، تعادل رقابتی یکی از این موارد است. او فرض را بر این گذاشته است که به جای دو فرد، دو فرد متفاوت وجود دارد که از نوع تابع مطلوبیت و منابع اولیه مشابه هم هستند. او فرضیه‌های قبلی را در رابطه با شرایط برای تجارت رضایت‌بخش را عمومیت بخشیده است. هیچ تجارت چندجانبه‌ای در میان شرکت‌کنندگان در صورتی تکمیل نخواهد شد که زیرمجموعه‌ای از آنها وجود داشته باشد که سبب شود تجارت دیگر در میان خودشان انجام پذیرد و در این زمینه تنها از منابع ویژه آنها استفاده می‌گردد که می‌تواند بیش از تجارت پیشنهادی اولیه برای آنها سودآور باشد. این شرایط، هر دو مورد «الف» و «ب» مطرح شده را در قسمت فوق عمومیت می‌بخشد. او در ادامه این نتیجه را حاصل نموده است که هنگامی که تعداد افراد، هر نوعی بیشتر می‌شود، محدوده تجارت‌های محتمل، به سمت تعادل رقابتی کاهش می‌یابد. بدین ترتیب یک فرآیند مبادله عمومی، ارتباط نزدیکی را با تعادل رقابتی عمومی حاصل می‌کند. دیدگاه ویژه پارتو تعریف مناسبی از اختصاص بهینه منابع را شامل می‌شود که به‌ویژه رضایت از شرایط الف از منحنی قراردادی/جورث از آن جمله است. او نشان داده است که شرایط بهینه در این رابطه هنگامی حاصل می‌شود که یک تعادل رقابتی از یک اختصاص اولیه مناسب موارد موجود آغاز شده است.

۲-۱-۴. آنالیز تعادل جزئی

کورتو (Cournot, 1938) و در ادامه جنکین (Jenkin, 1870) و اقتصاددانان نئوکلاسیک به شکل گسترده‌ای از آنالیز تعادل جزئی تک بازار استفاده نموده‌اند. عرضه و تقاضای یک تک کالا، به عنوان تابعی از قیمت کالای مورد نظر به تنهایی مورد توجه قرار می‌گیرد و قیمت تعادلی با عرضه و تقاضای برابر لحاظ می‌گردد. این شکل از آنالیز را می‌توان به

عنوان اولین تخمین برای آنالیز تعادل عمومی به حساب آورد که در آن توجه به بازارهای دیگر نیز صورت پذیرفته است.

آنالیز تعادل جزئی را می‌توان به عنوان یک مورد ویژه آنالیز تعادل عمومی به حساب آورد. وجود یک بازار فرض را بر این می‌گذارد که باید حداقل یک کالا وجود داشته باشد؛ زیرا فراتر از آن باعث فشار در بازار می‌گردد و قیمت را می‌توان به عنوان نرخ مشخص نمود. در صورتی که تنها یک کالا در دنیا وجود داشته باشد، هیچ مبادله و هیچ بازاری موجود نخواهد بود.

فرض را بر این بگذارید که تنها دو کالا وجود دارد که آنها ۱ و ۲ نامیده می‌گردد. به دلیل همگنی، عرضه و تقاضا، بر مبنای نسبت کالای ۱ به کالای ۲ مشخص می‌شود که شامل قیمت کالای ۱ به کالای ۲ به صورت عددی می‌باشد. بر مبنای قانون *والراس*: تعادل در بازار ۱، تضمین تعادل در بازار ۲ می‌باشد. آنالیز تعادل جزئی بازار ۱، در مورد دو کالا به‌طور کلی معادل با آنالیز تعادل عمومی می‌باشد.

آنالیز با دو کالا می‌تواند به عنوان روشی برای بررسی تعادل عمومی مفید باشد؛ اما می‌توان این سؤال را مطرح نمود که آیا آنالیز تعادل جزئی، تأثیر عملی با کالاهای زیاد دارد. یک پاسخ با تئوری زیر ارائه شده است و به‌صورت مستقل دیدگاه‌های همکس (Hicks, 1939) و *لئونتیف* (Leontief, 1936) مطرح شده است در صورتی که قیمت نسبی برخی از مجموعه کالاها ثابت باقی بماند برای تمامی اهداف آنالیزی، مجموعه مورد نظر را می‌توان به عنوان کالای تک‌ترکیب به حساب آورد که قیمت آن را به‌طور متناسب با قیمت هر کدام از اعضای مجموعه می‌توان مطرح کرد و کیفیت آن نیز در ادامه بر مبنای هزینه‌ها تعریف می‌شود (مقادیر قیمت) که در کالای ترکیبی برابر با مجموعه هزینه‌ها در کالاهای جداگانه در مجموعه در نظر گرفته شده است. تئوری تلفیق همکس- *لئونتیف* را می‌توان برای تنظیم آنالیز تعادل جزئی مورد استفاده قرار داد. در ادامه به بررسی تعادل رقابتی و جبرانی پرداخته خواهد شد.

۲-۱-۵. تعادل رقابتی و تعادل جبرانی

یک تعادل رقابتی (غیر جبرانی) شامل یک مجموعه قیمت، تخصیص مصرف و تخصیص تولید می‌باشد؛ به طوری که هر بنگاه، سود خود را نسبت به قیمت‌های داده شده و هر خانوار، مطلوبیت خود را بر اساس قیمت‌های داده شده، درآمد مشخص و همچنین دارایی اولیه نگهداری شده آن و سهم سود حداکثر می‌نماید.

تعریف ۱: تعادل رقابتی از یک بردار قیمت (p^*) ، تخصیص مصرف (x^*) و تخصیص تولید (y^*) تشکیل شده است به شرطی که:

$$p^* > 0 \quad \text{الف) بردار قیمت مثبت باشد.}$$

ب) جمع بردار تقاضا تعادلی خانوار کوچک‌تر مساوی جمع بردار تولید تعادلی بنگاه به علاوه جمع بردار دارایی اولیه خانوار باشد.

$$\sum_h x_h^* \leq \sum_f y_f^* + \sum_h \bar{x}_h \quad (1)$$

ج) $y_f^* \in Y_f$ را نسبت به $p^* y_f$ حداکثر می‌کند، منظور این است که بنگاه سود خود $(p^* y_f)$ را نسبت به قیمت‌های داده شده حداکثر می‌نماید.

د) $x_h^* \in U_h(x_h)$ را نسبت به $p^* x_h \leq M_h^* = P^* \bar{x}_h + \sum_f d_{hf}(p^* y_f^*)$ حداکثر می‌کند، بدین مفهوم می‌باشد که خانوار مطلوبیت خود $(U_h(x_h))$ را نسبت به قید بودجه $(p^* x_h \leq M_h^*)$ حداکثر می‌کند.

* $p^* x_h \leq M_h^*$ نشان‌دهنده بیشتر بودن درآمد فرد نسبت به تقاضا می‌باشد که درآمد فرد برابر است با ارزش دارایی اولیه (قیمت دارایی اولیه) خانوار به علاوه جمع بخشی از سود بنگاه که خانوار h در آن شریک است. d_{hf} بخشی است که خانوار h در بنگاه شریک است و $\sum_h d_{hf} = 1$ است و $p^* x_h$ ارزش تعادلی تقاضا (کالا) است و M_h^* درآمد تعادلی خانوار می‌باشد.

تعریف ۲: تعادل جبرانی از یک بردار قیمت (p^*) ، تخصیص تولید (y^*) ، تخصیص مصرف (x^*) و تخصیص مطلوبیت (u^*) تشکیل شده است به شرطی که اگر:

$$p^* > 0 \quad \text{الف) بردار حداقل قیمت (قیمت تعادلی) مثبت باشد.}$$

ب) جمع بردار تقاضا تعادلی خانوار کوچکتر مساوی جمع بردار تولید تعادلی بنگاه به علاوه جمع بردار دارایی اولیه خانوار باشد.

$$\sum_h x_h^* \leq \sum_f y_f^* + \sum_h \bar{x}_h \quad (2)$$

ج) y_f^* ، $p^* y_f$ را نسبت به $y_f \in Y_f$ حداکثر می‌کند، منظور این است که بنگاه سود خود ($p^* y_f$) را نسبت به قیمت‌های داده‌شده حداکثر نماید.

د) x_h^* ، $p^* x_h$ را نسبت به $U_h(x_h) \geq u_h^*$ حداقل می‌کند، بدین مفهوم می‌باشد که خانوار هزینه خود ($p^* x_h \langle M_h^* \rangle$) را نسبت به یک سطح معین مطلوبیت ($U_h(x_h)$) حداقل می‌کند.

* $U_h(x_h) \geq u_h^*$ نشان‌دهنده ثابت بودن مطلوبیت یا همان سطح معین مطلوبیت می‌باشد و $p^* x_h$ بیان‌کننده ارزش تعادلی تقاضا (کالا) می‌باشد.

ه) درآمد خانوار برابر حداقل هزینه‌ها می‌باشد.

$$p^* x_h^* = M_h^* \quad (3)$$

قابل اثبات است که تحت شرایطی تعادل رقابتی معادل با تعادل جبرانی است که به‌طور دقیق می‌توان به‌صورت یک تئوری بیان نمود:

تئوری ۱: اگر (y^*, x^*, u^*, p^*) یک تعادل جبرانی است و درآمد تعادلی همه خانوار مثبت است ($M_h^* > 0$) پس (y^*, x^*, p^*) یک تعادل رقابتی است.

برای اثبات وجود تعادل رقابتی به وسیله یک شرطی که تحت آن یک تعادل جبرانی، تعادل رقابتی می‌باشد استفاده می‌گردد؛ بنابراین به یک شرط کافی که در تعادل جبرانی درآمد برای همه خانوارها مثبت باشد نیاز می‌باشد؛ آن شرط این است که خانوارها دارای ارتباط مرتبط با یکدیگر باشد که در مورد ارتباط منابع افراد با یکدیگر نیز می‌توان به‌طور دقیق تعریف زیر را ارائه کرد:

تعریف ۳: خانوار h' ، دارای ارتباط منابع با خانوار h'' است. در اینجا اگر برای هر تخصیص امکان‌پذیر (x, y) یک تخصیص (x', y') و یک بردار $\bar{x}'$ وجود داشته باشد چنانچه که تخصیص جدید (x', y') با دارایی اولیه $(\bar{x}')$ امکان‌پذیر باشد حداقل وضع

همه خانوار از جمله خانوار h'' تحت تخصیص جدید (x', y') همانند (x, y) بهتر می‌گردد پس:

$$\sum_h x'_h \leq \sum_f y'_f + \bar{x}', x'_h \in X_h, y'_f \in Y_f \quad (4)$$

منظور این است که اگر یک سبد دیگری به غیر از x وجود داشته باشد (مانند x') که برای خانوار h بهتر باشد و مطلوبیت خانوار h را افزایش دهد؛ پس حتماً برای خانوار h'' هم یک سبد دیگری به جز سبد قبلی وجود دارد که مطلوبیت خانوار h'' را افزایش دهد.

$$U_h(x'_h) \geq U_h(x_h) \quad (6)$$

$$U_{h''}(x'_{h''}) > U_{h''}(x_{h''})$$

$\bar{x}'$ یک افزایش در دارایی است که تنها برای مقادیر مثبت کالاهای موجود در دارایی

اولیه خانوار h' می‌باشد.

$$\bar{x}' \geq \bar{x} \quad (7)$$

$$\bar{x}_{h,i} > 0 \text{ فقط اگر} \quad (8)$$

$$\bar{x}'_i > \bar{x}_i$$

تعریف ۴: اگر یک زنجیره‌ای (دنباله‌ای) از خانوارها $(h_i, i = 0, \dots, n)$ وجود داشته باشد که $h_0 = h'$ و $h_n = h''$ باشد، خانوار h' به‌طور غیر مستقیم دارای ارتباط منابع با خانوار h'' است و h_i دارای ارتباط منابع با h_{i+1} ($i = 0, \dots, n-1$) می‌باشد.

نتیجه ۱: اگر M_h^* درآمد خانوار h در تعادل جبرانی باشد و همچنین h' به‌طور غیر مستقیم دارای ارتباط منابع با h'' باشد و درآمد خانوار h'' مثبت باشد ($M_{h''}^* > 0$) پس $M_{h'}^* > 0$ است.

تئوری ۵: اگر هر خانوار به‌طور غیر مستقیم دارای ارتباط منابع با دیگر خانوارها باشد و تمام شرایط بیان‌شده برقرار باشد آنگاه تعادل رقابتی وجود خواهد داشت (Arrow, 1971, (Hahn & p.118).

۲-۲. زکات

زکات در لغت به معنای پاک کردن، پاکی و نیز نما و رشدیافتن است؛ اما در قرآن کریم با عنوان عام صدقه به کار رفته است که شامل هر نوع مخارجی در راه خداوند متعال می‌شود. در اصطلاح فقهی نیز نوعی مالیات مخصوص و معین است که هر مسلمان متمکن لازم است از اموال خویش به فقیران بپردازد. موارد مشمول زکات در قرآن کریم ذکر نشده است و فقیهان با استناد به روایت‌های دینی آنها را مشخص کرده‌اند؛ گرچه در این باره اتفاق نظر وجود ندارد؛ اما بیشتر فقهای شیعه بر این باورند که زکات فقط به موارد نه‌گانه تعلق می‌گیرد که عبارت‌اند از: شتر، گاو، گوسفند، طلا، نقره، گندم، جو، خرما و کشمش. در حقیقت هر کدام از اقلام پیش‌گفته به اندازه معینی (نصاب) برسند باید زکات آن را پرداخت؛ این در حالی است که برخی فقهای اهل سنت زکات را محدود به موارد بالا ندانسته و آن را شامل هر آنچه عنوان مال بر آن صدق کند می‌دانند.

در مورد مصارف زکات نیز لازم است ذکر شود که این منبع از بیت‌المال، از جمله مواردی است که هشت مورد مصرف خاص در قرآن کریم (بقره: ۶۰) برای آن تعیین شده است که عبارت‌اند از: زکات به فقیران، مساکین، عاملان جمع‌آوری، دل‌جویی‌شدگان، آزادی بردگان، وام‌داران، در راه خدا و در راه‌ماندگان تعلق دارد. از آنجاکه اسلام بر عدالت‌خواهی و رفع فقر به عنوان هدف مهم دینی تأکید می‌کند؛ بنابراین یکی از اهداف تشریح دین تحقق عدالت و رفع فقر در جامعه است (یوسفی، ۱۳۷۹، ص ۶۰) از دیدگاه اقتصاد اسلامی توزیع مناسب و عادلانه درآمد یکی از مصادیق عدالت اجتماعی است. به همین منظور ایجاد عدالت توزیعی در جامعه به عنوان یکی از راهکارهای مهم رسیدن به عدالت اجتماعی می‌باشد. در مجموع می‌توان چنین بیان نمود که در نگرش اسلامی، عدالت توزیعی به عنوان هدفی والا برای فعالیت انسانی معرفی شده و از آن به عنوان عاملی در جهت کاهش فقر نام برده شده است (سالاری، ۱۳۷۹، ص ۱۳). نظام اقتصادی اسلام با اتخاذ تدابیری اقتصاد را به سمت عادلانه‌شدن توزیع درآمدها سوق داده است تا فقر کاهش یابد و که یکی از این موارد زکات است که از این طریق بخشی از ثروت ثروتمندان به نیازمندان انتقال داده می‌شود و بدین ترتیب نابرابری در توزیع درآمد کاهش

یافته و در واقع با گرایش به تمرکز ثروت مبارزه می‌شود (ثامنی کیوانی، ۱۳۷۷). در ادامه جهت محاسبه واقعی ظرفیت زکات بالقوه مباحثی ارائه خواهد شد.

۲-۱-۲. محاسبه ظرفیت زکات بالقوه

در این بخش با بهره‌گیری از مطالعات مختلفی همچون ثامنی کیوانی (۱۳۷۷)، شعبانی و کاشیان (۱۳۹۲) و عسکری و کاشیان (۱۳۹۴) اقدام به بررسی چگونگی محاسبه زکات بالقوه غلات اربعه، انعام ثلاثه و نقدین به صورت جداگانه پرداخته خواهد شد.

- زکات غلات اربعه (گندم، جو، کشمش، خرما): برای محاسبه میزان زکات غلات اربعه ابتدا باید نوع محصول را تعیین کرد. بنا بر روایات، اگر غلات اربعه به صورت دیمی کشت شوند، زکات آنها عشر (ده درصد) و اگر آبی باشند، نصف‌العشر (پنج درصد) خواهد بود. زکات گندم، جو، خرما و انگور (کشمش) وقتی واجب می‌شود که به مقدار نصاب برسند و نصاب آنها «سیصد صاع و یا ۲۸۸ من تبریز، ۴۵ مثقال کمتر» است که گفته شده تقریباً «۸۴۷ کیلوگرم» می‌باشد؛ بنابراین میزان زکات در هر یک از محصولات دیمی و آبی به صورت زیر می‌باشد:

$$Z_r = \begin{cases} 0 & \text{if } CGP < 847.207kg \\ 0.10 * CNP & \text{if } CGP \geq 847.207kg \end{cases} \quad (9)$$

$$Z_w = \begin{cases} 0 & \text{if } CGP < 847.207kg \\ 0.05 * CNP & \text{if } CGP \geq 847.207kg \end{cases} \quad (10)$$

CGP تولید ناخالص محصول*، CNP تولید خالص محصول (محصول مشمول مالیات)، Z_r مقدار زکات محصول دیمی و Z_w مقدار زکات محصول آبی می‌باشد. منظور این است در صورتی که تولید ناخالص محصول کمتر از $847/207$ کیلوگرم باشد (موسوی خمینی، ۱۳۷۹، ص ۳۲۵)،** هیچ زکاتی به آن محصول تعلق نمی‌گیرد؛ اما اگر بیشتر از مقدار مورد نظر باشد بستگی به دیمی یا آبی بودن محصول دارد که زکات آنها به ترتیب برای دیمی برابر با ۱۰ درصد و برای آبی برابر با ۵ درصد تولید خالص محصول مورد نظر

* اگر از تولید ناخالص، هزینه‌های به کاربرده شده برای تولید محصولات کسر شود تولید ناخالص محصول به دست می‌آید.

** همچنین می‌توان به پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه مراجعه و نظرات سایر مراجع را مشاهده نمود.

می‌گردد. حال با توجه به میزان زکات تعلق‌گرفته به هر محصول از فرمول کلی زیر برای برآورد ظرفیت بالقوه زکات استفاده می‌شود:

$$PZ_i = Z[AL - ME] \quad (11)$$

PZ_i میزان زکات محصول مورد نظر، Z میزان زکات، L تولید کل محصول مشمول زکات، A قیمت محصول مورد نظر (هر کیلو)، E وسعت کل اراضی محصول مشمول زکات و M متوسط هزینه متغیر هر هکتار می‌باشد.

زکات انعام ثلاثه (گاو، گوسفند، شتر): زکات انعام ثلاثه یک دام باید دارای ویژگی‌هایی باشند تا زکات به آنها تعلق بگیرد که این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: الف) گذشت یک سال؛ ب) سائمه بودن؛* ج) به حد نصاب رسیدن؛ د) عامل نبودن.**

زکات گوسفند: بر اساس فتوای حضرت امام خمینی علیه السلام میزان زکات تعلق‌گرفته به گوسفند به صورت زیر می‌باشد:

$$PZ = \begin{cases} 0 & 1 \leq M \leq 39 \\ 1 & 40 \leq M \leq 120 \\ 2 & 121 \leq M \leq 200 \\ 3 & 201 \leq M \leq 300 \\ 4 & 301 \leq M \leq 499 \\ 5+k & 500+100k \leq M \leq 500+100(k+1), \quad k=1,2,3,\dots \end{cases}$$

M : تعداد گوسفندان

منظور این است در صورتی که تعداد گوسفندان بهره‌بردار بین ۱ تا ۳۹ رأس باشد هیچ زکاتی به آن تعلق نمی‌گیرد و در صورتی که بین ۴۰ تا ۱۲۰ رأس باشد زکات تعلق‌گرفته به آن ۱ رأس می‌باشد و ....

*. سائمه بودن بدین منظور است که دام‌ها در مراتع عمومی چریده باشند.

** عامل نبودن بدین منظور می‌باشد که دام نباید برای کارهایی مانند شخم‌زدن و یا امثال ذلک مورد استفاده قرار گرفته باشد.

زکات گاو: شرایط خاص برای تعلق زکات در مورد گاو وجود داد که به صورت زیر

است:

۱. اگر شخصی کمتر از سی رأس گاو دارد به آن گاوها زکاتی تعلق نمی‌گیرد.
۲. اگر تعداد گاوها سی رأس باشد، زکات آن یک گوساله دو ساله می‌باشد.
۳. اگر تعداد گاوها چهل رأس باشد، زکات آن یک گوساله سه ساله می‌باشد.
۴. اگر تعداد گاوها بیش از چهل تا شصت رأس باشد فقط همان یک گوساله‌ای که وارد سال دوم شده باشد به آن تعلق می‌گیرد و زکات اضافی به آن تعلق نمی‌گیرد.

به ازای هر سی گاو باید یک گوساله‌ای که وارد سال دوم شده باشد پرداخت شود؛ لذا برای شصت گاو باید دو تا گوساله‌ای که وارد سال دوم شده باشد پرداخت نمود. هر چه تعداد گاوها بیشتر شود باید سی تا سی تا و یا چهل تا چهل تا شمرد و زکات آنها را پرداخت نمود. البته باید به گونه‌ای حساب کرد تا از آنها چیزی باقی نماند و اگر چیزی باقی ماند از نه (۹) تا بیشتر نشود؛ به عنوان مثال اگر شخصی هفتاد تا گاو دارد باید زکات سی تا و زکات چهل تا را پرداخت نماید. میزان زکات تعلق گرفته به گاو به صورت زیر می‌باشد:

$$Z = \begin{cases} 0 & , \quad 1 \leq N \leq 29 \\ 0.45 & , \quad 30 \leq N \leq 39 \\ 0.6 & , \quad 40 \leq N \leq 69 \\ 0.015 & , \quad 60+10k \leq N \leq 60+10(k+1) \quad , \quad k = 0,1,2,\dots \end{cases} \quad (13)$$

N : تعداد گاو

اگر تعداد گاوها بین ۳۰ تا ۳۹ رأس باشد به آن ۰/۴۵ رأس زکات تعلق می‌گیرد منظور این است که زکات تعلق گرفته به آن به ارزش ۰/۴۵ یک گاو کامل است و مابقی هم به همین صورت می‌باشد.

زکات شتر: شرایط خاص برای شتر تا زکات بر آن تعلق گیرد، به حد نصاب رسیدن شتر می‌باشد که دارای ۱۲ نصاب می‌باشد و در جدول ذیل آورده شده است:

جدول شماره ۱: زکات شتر

مقدار زکات	تعداد شترها
۰	۱ تا ۴ نفر
یک گوسفند	۵ تا ۹ نفر
دو گوسفند	۱۰ تا ۱۴ نفر
سه گوسفند	۱۵ تا ۱۹ نفر
پنج گوسفند	۲۰ تا ۲۹ نفر (متوسط ۲۵ شتر)
یک شتر که وارد سال دوم شده = $۰/۶$ شتر کامل	۳۰ تا ۳۹ نفر (متوسط ۳۵ شتر)
یک شتر که وارد سال سوم شده = $۰/۸$ شتر کامل	۴۰ تا ۴۹ نفر (متوسط ۴۵ شتر)
یک شتر که وارد سال چهارم شده = یک شتر کامل	۵۰ تا ۵۹ نفر (متوسط ۵۵ شتر)
یک شتر که وارد سال پنجم شده = $۱/۳$ شتر کامل	۶۰ تا ۷۴ نفر (متوسط ۶۷ شتر)
دو شتر که وارد سال سوم شده	۷۵ تا ۹۹ نفر (متوسط ۸۲ شتر)
سه شتر که وارد سال چهارم شده	۱۰۰ تا ۱۹۹ نفر (متوسط ۱۵۰ شتر)
هفت شتر که وارد سال چهارم شده	۲۰۰ تا ۴۹۹ نفر (متوسط ۳۵۰ شتر)
سیزده شتر که وارد سال چهارم شده	۵۰۰ نفر و بیشتر (متوسط ۶۵۰ شتر)

مأخذ: بر اساس نظر حضرت امام خمینی علیه السلام

یک شتر کامل یک شتر ۴ ساله است؛ لذا یک شتر که وارد سال دوم شده را $۰/۶$ یک شتر کامل و شتری که وارد سال سوم شده را $۰/۸$ یک شتر کامل و شتری که وارد سال پنجم شده $۱/۳$ شتر کامل در نظر گرفته می‌شود. زکات نقدین (طلا و نقره): شرایط برای طلا و نقره تا زکات بر آنها تعلق گیرد عبارت است از: الف) مسکوک باشد. ب) سکه‌ها به عنوان پول رایج مورد استفاده قرار گیرد. ج) به حد نصاب برسد؛ د) یک سال از آنها بگذرد.

هرچند سکه‌های طلای امروزی مسکوک می‌باشند؛ اما از آنجاکه به عنوان پول رایج محسوب نمی‌شوند؛ پس طبق نظر مشهور فقهای شیعه بر طلا و نقره در شرایط حاضر زکاتی تعلق نمی‌گیرد؛ لذا بنا بر فتوای مشهور فقهای شیعه زکات نقدین برابر صفر می‌باشد کیوانی، (۱۳۷۷)، شعبانی و کاشیان (۱۳۹۲) و عسکری و کاشیان (۱۳۹۴). در ادامه به‌طور مختصر به بررسی نظری توزیع نابرابر درآمد و تحلیل متغیرهای کنترلی مؤثر بر توزیع

درآمد پرداخته خواهد شد. در ادامه به بررسی تأثیر متغیرهای مورد بررسی از منظر اقتصادی پرداخته خواهد شد.

۲-۳. بررسی تأثیر متغیرهای الگو

۲-۳-۱. توزیع نابرابر درآمد

معمولاً برابری درآمدی میان خانوارها برحسب توزیع درآمد متناسب با اندازه درآمد هر خانوار اندازه‌گیری می‌شود. این توزیع میان طبقات درآمدی، عموماً توزیع درآمد مقداری نامیده می‌شود. هر چه سهم درآمدی طبقات با درآمد بالاتر کمتر باشد و سهم طبقات با درآمد پایین بیشتر باشد، توزیع درآمد متعادل‌تر در نظر گرفته می‌شود؛ اما تعریف دیگری که در رابطه با توزیع وجود دارد، توزیع درآمد را برحسب سهم‌های درآمدی عوامل تولید بیان می‌کند. از آنجاکه سهم عوامل تولید برحسب سهم آنها در ارزش افزوده اندازه‌گیری می‌شود این مفهوم از توزیع را توزیع کارکردی درآمد می‌نامند.

در توزیع اندازه درآمد معیارهای محتمل بسیاری برای اندازه برابری یا نابرابری وجود دارد. ساده‌ترین معیار آن محاسبه درصدی از درآمد کل اکتسابی خانوارهای ۲۰ درصد بالای درآمدی یا درصد درآمد کل اکتسابی طبقه خانوارهای ۲۰ درصد پایین درآمدی است؛ اما پرکاربردترین آنها ضریب جینی می‌باشد. ضریب جینی متداول‌ترین شاخص نابرابری درآمدی می‌باشد که عبارت است از نسبت اندازه نابرابری توزیع درآمد به حداکثر اندازه نابرابری درآمدی ممکن در یک توزیع درآمد کاملاً نابرابر که دامنه تغییرات این شاخص بین صفر (توزیع کاملاً برابر) و یک (توزیع کاملاً نابرابر) در نوسان است؛ لذا مقدار بزرگ‌تر این ضریب نشان‌دهنده توزیع نابرابرتر درآمد است (ابراهیمی سالاری، ۱۳۸۷).

۲-۳-۲. تورم (Inflation)

تورم دلالت بر وضعیتی دارد که در آن تقاضای پولی برای محصول نسبت به تولید رشد می‌کند، وضعیتی که در نبود کنترلی مؤثر به صورت افزایش بهای یک واحد از کالای تولیدشده آشکار می‌شود. تورم معمولاً با افزایش واقعی یا بالقوه سطح عمومی قیمت‌ها یا به سخن دیگر با کاهش قوه خرید واحد پولی همراه است. در بعضی مواقع تورم زمانی به

وجود می‌آید که سطح عمومی قیمت‌ها به میزانی که افزایش در بازدهی عوامل و فرآیندهای اقتصادی ایجاب می‌کنند تنزل نیابد. تورم آن‌طور که معمولاً فهمیده می‌شود، رابطه‌ای با افزایش نامعمول قیمت‌ها دارد. تأثیر تورم بر توزیع درآمد و ثروت و هزینه زندگی افراد جامعه، بستگی به نوع و شدت تورم و سایر شرایط اقتصادی - اجتماعی جامعه دارد (Kolb & Gould, 1969) *گالبرایت* (Galbraith) (۱۹۸۰) عنوان می‌کند که آن طبقه از مردم بیشتر از تورم زیان می‌بینند که اجرت و درآمد آنها به دلایلی که از اختیارشان خارج است، محدود می‌باشد و وضع کاری آنها طوری است که نمی‌توانند در مقابل شرایط تورمی که در اقتصاد پیش می‌آید و هزینه زندگی آنها را بالا می‌رود، عکس‌العمل نشان دهند. تورم بر گروه‌های مختلف درآمدی تأثیر متفاوتی بر جای می‌گذارد و در یک کلام اغنیا را غنی‌تر و فقرا را فقیرتر می‌کند. اگر به الگوی بسیار نابرابر و تمرکز مالکیت و ثروت در کشورهای کمتر توسعه‌یافته توجه شود، اثر فقرزایی تورم شدید در این کشورها بیشتر روشن خواهد شد (تفضلی، ۱۳۷۵)؛ لذا بی‌شک شرایط تورمی در اقتصاد با کاهش قدرت خرید طبقاتی از جامعه که توان تعدیل سریع دستمزد یا درآمد خود را ندارند در مقابل طبقات دیگر جامعه باعث ایجاد شکاف طبقاتی و توزیع نابرابرتر درآمد خواهد شد.

۲-۳-۳. بیکاری

به‌طورکلی بیکاری زمانی ایجاد خواهد شد که کمبود تقاضا برای نیروی کار عرضه‌شده در بازار کار وجود داشته باشد؛ یعنی در این شرایط فرصت‌های شغلی موجود در بازار تأمین‌کننده نیاز عرضه‌کنندگان در بازار نمی‌باشد؛ لذا بخشی از افراد جامعه بدون دسترسی به شغل مجبور به زندگی در وضعیت نامناسب خواهند شد. در مورد اثر بیکاری بر نابرابری درآمد در هر اقتصاد این نکته بدیهی است که هر افزایش در نرخ بیکاری با ایجاد اشتغال ناقص از طریق افزایش شمار تعداد افراد کم‌درآمد می‌تواند موجب افزایش نابرابری درآمد شود. به‌خصوص بیکاری بلندمدت که به بخش‌های فقیر جمعیت بیشتر آسیب می‌رساند یعنی در این شرایط آنها حتی برای تأمین نیازهای اساسی‌شان برای بقا در مضیقه هستند؛ به عبارت دیگر باید گفت که امروزه تنها داشتن سرمایه انسانی و مهارت‌های لازم

تضمین‌کننده شغل‌های موفق و درآمدهای مناسب برای داشتن یک زندگی در سطح استاندارد نمی‌باشد؛ زیرا این سرمایه‌های انسانی صرفاً بیانگر ویژگی‌های مطلوب بازار کار نمی‌باشد (گرچی، ۱۳۸۷).

۲-۳-۴. شهرنشینی

شهرنشینی فرآیندی است که در آن تغییراتی در سازمان اجتماعی سکونتگاه‌های انسانی به وجود می‌آید که حاصل افزایش، تمرکز و تراکم جمعیت می‌باشد. از نظر سازمانی در شهرنشینی دگرگونی‌هایی در ساخت اجتماعی-اقتصادی و کارکردهای جمعیتی ظاهر می‌شود. این جریان تغییراتی را در ساخت فضای داخلی شهرها به وجود می‌آورد. به‌طورکلی شهرنشینی دارای دو خصیصه اصلی است: اول اینکه مهاجرت مردم از حوزه‌های روستایی به شهری جهت اشتغال در فعالیت‌ها و مشاغل غیر کشاورزی رخ می‌دهد. به سخن دیگر، شهرنشینی کارکردهای اقتصادی ویژه‌ای را در اختیار مردم قرار می‌دهد و تراکم جدیدی را به وجود می‌آورد و در نتیجه در کاربری زمین شهری نیز تغییراتی را موجب می‌شود، دوم دگرگونی از سبک زندگی روستایی به شهری به همراه تغییر در ارزش‌ها و نگرش‌ها که رفتارهای تازه‌ای را سبب می‌شود (شکویی، ۱۳۷۴، ص ۱۲).

تأثیر مهاجرت بر نابرابری توسط کوزنتس (۱۹۵۵) در مقاله «رشد اقتصادی و نابرابری درآمد» بررسی گردید که پایه‌ای برای تئوری منحنی U وارونه کوزنتس فراهم ساخت. کوزنتس در مقاله خود نشان می‌دهد که چگونه تغییرات جمعیتی در اثر صنعتی‌شدن، توزیع درآمد در یک کشور را تغییر می‌دهد. کوزنتس ادعا می‌کند شهرنشینی، نابرابری را در اولین مرحله از صنعتی‌شدن افزایش می‌دهد؛ همچنین وی بیان می‌کند نابرابری در مراحل بعدی توسعه کاهش خواهد یافت. وی از اثرات بلندمدت شهرنشینی برای تجزیه و تحلیل و درک شهرنشینی به عنوان فرآیندی که نابرابری را در بلندمدت کاهش می‌دهد، استفاده می‌کند. کوزنتس ادعا می‌کند در این سال‌ها موقعیت‌های اقتصادی ساکنان جدید شهری و فرزندان آنها بهبود می‌یابد، تحرک اجتماعی اختلافات اقتصادی را برابرتر می‌سازد؛ از این رو نابرابری کاهش می‌یابد (شکیبایی، ۱۳۹۴).

۲-۳-۵. رشد اقتصادی

اقتصاددانان کلاسیک از قدیم اعتقاد داشتند رشد اقتصادی به همراه بهبود توزیع درآمد مقدور نیست. آنان معتقد بودند یکی از شرایط لازم برای ایجاد رشد سریع اقتصادی، تشدید نابرابری در توزیع درآمدهاست؛ زیرا با توجه به اینکه تقریباً تمام درآمد گروه‌های کم‌درآمد صرف هزینه‌های مصرفی می‌گردد، رشد اقتصادی وابسته به پس‌انداز گروه‌های پردرآمد جامعه است که اساس سرمایه‌گذاری را فراهم می‌کند. بر این اساس هر نظام اقتصادی که بر پایه نابرابری بیشتر درآمد پایه‌گذاری شده باشد، در مراحل اولیه توسعه دارای رشد اقتصادی بالاتری نسبت به نظام طراحی شده بر اساس عادلانه‌تر درآمد می‌باشد. اولین نظریه مطرح شده در این زمینه قانون پرتو (Pareto, 1897) می‌باشد. پرتو در قانون مشهورش بیان می‌کند در همه زمان‌ها و مکان‌ها توزیع درآمد ثابت می‌ماند. او معتقد است تغییرات ساختاری و مالیات‌ها نمی‌تواند این ثابت اساسی را در علوم اجتماعی تغییر دهد. پرتو تصور می‌کرد یک ثابت اقتصادی را یافته است که قابل مقایسه با شتاب جاذبه زمین در علم فیزیک است، بدین معنی که در یک اقتصاد در زمان‌های مختلف توزیع درآمد ثابت می‌باشد؛ اما این نظریه بعدها با انتقادات جدی مواجه گردید. مهم‌ترین نظریه در زمینه توزیع درآمد توسط کوزنتس (Kuznets) (۱۹۵۵م) در مقاله‌ای تحت عنوان «رشد اقتصادی و توزیع درآمد» (Economics Growth and Income Equality) انجام گرفت. در این مقاله کوزنتس توزیع درآمد را در یک برش مقطعی از کشورهایی با سطوح مختلف توسعه‌یافتگی بررسی نمود. او نتیجه گرفت نابرابری درآمد طی اولین مراحل رشد رو به افزایش می‌گذارد و سپس هم‌تراز می‌شود و بالاخره طی مراحل بعدی کاهش می‌یابد (ابراهیمی، ۱۳۷۴). در سال ۱۹۶۰ میلادی این فرضیه که نابرابری در کشورهای کمتر توسعه‌یافته بارزتر است، مجدداً از سوی ایروینگ کراویس (Irving Kravis) مطرح گردید او همبستگی مثبت ولو پیچیده‌ای را بین درجه نابرابری و سطح درآمد واقعی سرانه مشاهده کرد؛ مانند کوزنتس او هم به این نتیجه رسید که در کشورهای توسعه‌نیافته نسبت به کشورهای صنعتی پراکندگی درآمد در بخش زیرین جدول توزیع کمتر و در بخش فوقانی آن بیشتر می‌باشد؛ بنابراین علت نابرابری بیشتری که در کشورهای درحال توسعه مشاهده می‌گردد، می‌بایست در همین بخش فوقانی جدول توزیع جستجو شود. طبق نظر کراویس اختلاف بین‌المللی در

درجات نابرابری را می‌توان به اختلاف در توزیع خصوصیات ویژه مردم - که بر عملکرد آنها در عرصه اقتصادی مؤثر است - به موانع عرفی و قانونی تحرک اجتماعی، به عوامل ساختاری - که منشأ کارهایی با درآمد نابرابر و شدیداً تبعیض‌آمیز می‌باشد - و به سازمان‌بندی سیاسی - اجتماعی نسبت داد (ابراهیمی سالاری، ۱۳۸۷، ص ۴). در ادامه به بررسی ساختار الگو و روش برآورد الگو پرداخته خواهد شد.

۳. پیشنهاد تحقیق

به‌طور کلی در ارتباط با «بررسی تجربی یکی از شروط اساسی وجود تعادل رقابتی» در داخل و خارج از کشور مطالعات اندکی انجام شده است که در این قسمت به خلاصه‌ای از مهم‌ترین مطالعات انجام‌شده داخل و خارج در این ارتباط پرداخته می‌شود.

زارع (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به توسعه چارچوب نظری یک اقتصاد تعادلی با در نظر گرفتن شرایط وجود یک اقتصاد اسلامی پرداخته است. تلاش و مطالعه وی سعی می‌کند با تکمیل فروض و ارائه راهکار با ابزارهای معرفی‌شده در اقتصاد اسلامی، وجود تعادل رقابتی را به شرط وجود تعادل جبرانی در فضای مبانی نظری تبیین نماید؛ به عبارت دقیق‌تر با فرض وجود تعادل جبرانی، از طریق انتقال بخشی از ذخایر دارایی و مازاد درآمد تحت عنوان خمس و زکات و نه هرگونه پرداختی دیگری به خانوارهایی با درآمد منفی باعث شود تعادل رقابتی در چارچوب یک اقتصاد اسلامی امکان‌پذیر گردد.

توسلی (۱۳۸۶) در مقاله «زکات و اثر آن بر رشد و توسعه اقتصادی» به بررسی اثر زکات بر رشد و توسعه اقتصادی پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد زکات نه تنها اثر منفی بر رشد و توسعه اقتصادی ندارد بلکه آثار مثبتی بر آن دارد و در همین راستا به بررسی عوامل مؤثر بر رشد که از عناصر مهم توسعه اقتصادی است پرداخته می‌شود.

عبداللهی عمانی و همکاران (۲۰۱۴م) در مقاله «زکات بر درآمد اشتغال در اکثریت ایالت‌های مسلمان نیجریه: آیا می‌توان از آن به عنوان هشدار یاد کرد؟» به دنبال بیان راه‌حل‌های قابل اعتماد برای رفع فقر در نیجریه با توجه به واقعیت‌های گوناگون است که با پرداخت زکات و نقش آن در بهبود وضعیت رابطه دارد. نتایج حاکی از آن است که می‌توان از زکات درآمد حرفه‌ای و اشتغال به عنوان منبع قدرتمند سرمایه برای رفع تأثیرات

فقر میان جوامع مسلمان یاد نمود و همچنین بیان می‌گردد که چگونه برخی از کشورها می‌توانند با استفاده از زکات بر درآمد حرفه‌ای و شغلی برای ریشه‌کنی فقر اقدام نمایند.

۴. برآورد نتایج

در این بخش با استفاده از برآورد الگوهای تصحیح خطای برداری و آزمون و تفسیر ضرایب تخمین‌زده شده پرداخته خواهد شد. داده‌های مورد استفاده سری زمانی سالیانه ۱۳۷۰-۱۳۹۵ از مرکز آمار جهاد کشاورزی و بانک اطلاعاتی هزینه تولید جهاد کشاورزی استخراج شده است. در مورد شاخص‌های دیگر اقتصادی از بانک اطلاعات بانک مرکزی و مرکز آمار ایران استفاده شده است. قبل از بررسی و تخمین الگوهای اقتصادی، ویژگی‌های آماری آنها زیر نظر آزمون‌های مربوطه قرار می‌گیرند. سپس بر اساس نتایج آزمون‌ها به بررسی و برآورد مدل‌ها پرداخته می‌شود. با توجه به بررسی‌های نظری و تجربی در این زمینه مدل اقتصادسنجی تحقیق به صورت زیر در نظر گرفته شده است:

$$Z_{t_1} = (LGini, LPZ, LA, LINF, LUP, LUR, LGDP) \quad (18)$$

$$Z_{t_2} = (LGini, LAZ, LA, LINF, LUP, LUR, LGDP) \quad (19)$$

$$Z_{t_2} = (LGini, LDZ, LA, LINF, LUP, LUR, LGDP) \quad (20)$$

لگاریتم توزیع نابرابر درآمد (LGini)، لگاریتم صدقه (LA)، لگاریتم تورم (LINF)، لگاریتم جمعیت شهری (LUP)، لگاریتم نرخ بیکاری (LUR)، لگاریتم تولید ناخالص داخلی (LGDP)، لگاریتم زکات بالقوه (LPZ)، لگاریتم زکات بالفعل (LAZ)، لگاریتم تفاضل زکات بالقوه از زکات بالفعل (LDZ) می‌باشند.

۴-۱. آزمون ریشه واحد

برای بررسی ساکن‌پذیری و ریشه واحد داده‌ها و همچنین طول وقفه بهینه برای متغیرهای سری زمانی به ترتیب از آزمون دیکی - فولر تعمیم‌یافته (ADF) و معیار شوارتز بیزین (SBC) استفاده می‌گردد. با توجه به نتایج آزمون ADF که در جدول ۲ آورده شده است همه متغیرها در تفاضل اول ساکن‌پذیر می‌باشند.

جدول شماره ۲: آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته

متغیرها	با عرض از مبدأ				با عرض از مبدأ و روند				مرتب انباشتگی
	سطح		با تفاضل گیری		سطح		با تفاضل گیری		
	prob	آماره	prob	آماره	prob	آماره	Prob	آماره	
LGini	۰,۱۱	-۲,۵۷	۰,۰۰	-۶,۵۹	---	---	---	---	$I(1)$
LPZ	---	---	---	---	۰,۸۵	-۰,۶۲	۰,۰۳	-۳,۲	$I(1)$
LAZ	---	---	---	---	۰,۹۹	۱,۱۵	۰,۰۰	-۶,۸۴	$I(1)$
LDZ	---	---	---	---	۰,۳۶	۲,۴۳-	۰,۰۲	۳,۴۳-	$I(1)$
LA	---	---	---	---	۰,۱۶	-۲,۹۷	۰,۰۴	-۱,۹۷	$I(1)$
LINF	۰,۲۷	-۲,۰۲	۰,۰۲	-۴,۱۹	---	---	---	---	$I(1)$
LUP	---	---	---	---	۱,۰۰	۴,۰۴	۰,۰۲	-۳,۴۵	$I(1)$
LUR	۰,۱۱	-۲,۵۶	۰,۰۱	-۴,۳۹	---	---	---	---	$I(1)$
LGDP	---	---	---	---	۰,۴۳	-۲,۲۵	۰,۰۰	-۴,۶۲	$I(1)$

مأخذ: محاسبات تحقیق.

۴-۲. آزمون تعیین مرتبه بهینه

به منظور برآورد الگوی تصحیح خطای برداری، پس از تعیین ایستایی متغیرهای مدل، ابتدا می‌بایست وقفه بهینه را تعیین نمود که این بهینه‌سازی با استفاده از معیارهای آکائیک (AIC)، شوارتز بیزین (SBC)، حنان کویین (HQ) و حداکثر راست‌نمایی (LR) صورت می‌گیرد (البته با توجه به اینکه در اینجا سه معادله برای برآورد وجود دارد می‌بایست وقفه بهینه سه معادله را به صورت جداگانه تعیین نمود).

جدول شماره ۳: آزمون انتخاب وقفه بهینه معادله‌ها

Order	معادله اول		معادله دوم		معادله سوم	
	SBC	AIC	SBC	AIC	SBC	AIC
۰	۱۱,۵۲۲۷-	۱۱,۵۲۲۷-	-۲۶,۳۰۸۹	-۲۶,۳۰۸۹	-۷,۱۸۲۳	-۳,۳۶۳۶
۱	*۳۰۸,۴۱۶۱	*۲۸۱,۶۸۵۶	۳۰۳,۲۰۱۹*	۲۷۶,۴۷۱۴*	۲۷۱,۴۸۲۷*	۳۰۲,۰۳۱۹*
۲	۲۵۴,۹۸۲	۵۲,۸۷۲	۲۱۵,۸۰۱۹	۱۸۰,۶۵۱	۲۱۵,۸۰۱۹	۲۸۰,۲۹۵۸
۳	۱۰,۳۶۹	۱۱۴,۶۵	۶۷,۸۹	۴۲,۰۱	۶۷,۸۹	۹۹,۸۴۵۲

مأخذ: محاسبات تحقیق.

با استفاده از معیار شوارتز بیزین برای هر سه معادله مرتبه بهینه الگو عدد یک انتخاب خواهد شد.

۴-۳. آزمون رتبه ماتریس

برای بررسی هم‌انباشتگی الگو، از آزمون هم‌تجمعی یوهانسن - یوسیلیوس و به منظور تعیین تعداد بردارهای هم‌انباشتگی (r) از کمیت‌های آماره آزمون تریس و حداکثر مقدار ویژه استفاده می‌گردد.

جدول شماره ۴: نتایج آزمون رتبه ماتریس معادله اول

فرضیه صفر	نتایج آزمون حداکثر مقدار ویژه				نتایج آزمون آماره اثر			
	فرضیه جایگزین	آماره	مقدار بحرانی ۹۵ درصد	مقدار بحرانی ۹۰ درصد	فرضیه جایگزین	آماره	مقدار بحرانی ۹۵ درصد	مقدار بحرانی ۹۰ درصد
$r = 0$	$r = 1$	۹۷,۲۲۲۷	۴۸,۹۱۰۰	۴۵,۷۴۰۰	$r \geq 1$	۲۹۹,۰۵۰۹	۱۴۰,۵۲۰۰	۱۳۴,۸۶۰۰
$r \leq 1$	$r = 2$	۸۲,۸۳۶۴	۴۲,۹۵۰۰	۴۰,۲۱۰۰	$r \geq 2$	۲۰۱,۸۲۸۲	۱۰۹,۵۷۰۰	۱۰۴,۴۰۰۰
$r \leq 2$	$r = 3$	۴۹,۰۶۷۶	۳۶,۸۰۰۰	۳۴,۱۰۰۰	$r \geq 3$	۱۱۸,۹۹۱۸	۸۱,۴۵۰۰	۷۶,۹۵۰۰
$r \leq 3$	$r = 4$	۳۶,۰۹۵۷	۳۰,۷۱۰۰	۲۸,۲۷۰۰	$r \geq 4$	۶۹,۹۲۴۲	۵۸,۶۳۰۰	۵۴,۸۴۰۰
$r \leq 4$	$r = 5$	۲۲,۴۰۳۶	۲۰,۵۹۰۰	۲۲,۱۵۰۰	$r \geq 5$	۳۳,۸۲۸۶	۳۰,۹۳۰۰	۳۳,۸۸۰۰
$r \leq 5$	$r = 6$	۱۱,۰۳۹۷	۱۸,۰۶۰۰	۱۵,۹۸۰۰	$r \geq 6$	۱۱,۴۲۵۰	۲۳,۳۲۰۰	۲۰,۷۵۰۰

مأخذ: محاسبات تحقیق.

با توجه به جدول فوق و سایر معادلات که به منظور اختصار گزارش نشده‌اند، می‌توان نتیجه گرفت که وجود پنج بردار هم تجمعی مورد تأیید قرار می‌گیرد.

۴-۴. بررسی آزمون‌های تشخیصی

آزمون‌های مربوط به فروض استاندارد کلاسیک نیز به منظور اطمینان از کارایی برآورد معادله از اهمیت بالایی برخوردارند که برخی از این آزمون‌های تشخیصی مهم عبارت‌اند از: آزمون خودهمبستگی، واریانس ناهمسانی، نرمال بودن جملات پسماند و تصریح فرم تابعی مدل می‌باشد که مطابق آماره‌های F و LM در سطح معنی‌داری ۵ درصد صورت می‌گردد که در جدول ۵ نشان داده شده‌اند.

جدول شماره ۵: نتایج آزمون تشخیصی معادله‌ها

آزمون	معادله اول		معادله دوم		معادله سوم	
	آماره		آماره		آماره	
	LM	F	LM	F	LM	F
خودهمبستگی	.۵۵۳۰	.۶۲۹۰	.۳۱۰۰	.۴۰۴۰	۰٫۷۸۱	۰٫۸۱۶
تصریح فرم تابعی مدل	.۹۲۸۰	.۹۴۲۰	.۵۴۸۰	.۶۲۴۰	۰٫۴۸۸	۰٫۵۵۹
نرمال بودن جملات پسماند	.۸۴۴۰	---	.۷۳۳۰	---	۰٫۵۶۹	
واریانس ناهمسانی	.۲۶۸۰	.۲۹۰۰	.۵۵۶۰	.۵۷۸۰	۰٫۲۵۱	۰٫۲۷۳

مأخذ: محاسبات تحقیق.

کلیه آزمون‌های تشخیصی در سطح اطمینان ۹۵ درصد انجام شده‌اند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود طبق هر دو آماره، الگوی برآورد شده، مشکلات خودهمبستگی جملات خطا و ناهمسانی واریانس را نداشته و فرم تصریحی، درست و جملات خطا به‌طور نرمال توزیع شده‌اند؛ به عبارتی هر سه معادله همه شرایط کلاسیک را دارد.

۴-۵. برآورد روابط بلندمدت

پس از مشخص کردن تعداد بردارهای هم‌انباشتگی، گام بعدی، برآورد معادله تصحیح خطا، برای به‌دست‌آوردن ضرایب بلندمدت می‌باشد. در هر سه معادله فقط بردار هم‌انباشته پنجم

دارای ECM منفی، کوچکتر از یک و معنی دار می باشد.* در نهایت روابط بلندمدت برداری پس از نرمالیزه شدن به صورت زیر می باشند:

$$\text{LGDP} = -2,88 \text{ LUR} + 1,26 \text{ LUP} - 0,56 \text{ LA} - 0,57 \text{ LPZ} - 0,41 \text{ LINF} - 0,21 \text{ LGini}; \text{ معادله ۱} \\ -0,27 \text{ DUMMY} \quad (21)$$

$$\text{LGDP} = -1,09 \text{ LUR} + 0,82 \text{ LUP} - 0,24 \text{ LA} - 0,38 \text{ LPZ} - 0,22 \text{ LINF} - 0,08 \text{ LGini}; \text{ معادله ۲} \\ -0,13 \text{ DUMMY} \quad (22)$$

$$\text{LGDP} = -2,05 \text{ LUR} + 2,99 \text{ LUP} - 0,26 \text{ LA} - 0,12 \text{ LPZ} - 0,33 \text{ LINF} - 0,19 \text{ LGini}; \text{ معادله ۳} \\ -0,10 \text{ DUMMY} \quad (23)$$

همان طور که ملاحظه می شود متغیرهای هر سه معادله مطابق با تئوری می باشد که نتایج به دست آمده با توجه به برآورد انجام شده در هر سه معادله این می باشد که در بلندمدت، لگاریتم تورم و نرخ بیکاری دارای اثر مثبت می باشند و مابقی متغیرها ارتباط منفی با توزیع نابرابر درآمد دارند که در مورد چگونگی تأثیر این متغیرها بر توزیع نابرابر درآمد در بخش بعدی به آن پرداخته می شود. جمع بندی نتایج به صورت زیر قابل بیان است:

با توجه به این که همه متغیرها جز یک متغیر (لگاریتم زکات بالفعل، لگاریتم زکات بالقوه و تفاضل زکات بالقوه با بالفعل) در هر سه معادله مشترک می باشند، به منظور بررسی و تجزیه و تحلیل نتایج به دست آمده از تخمین ها ابتدا به صورت جداگانه به تجزیه و تحلیل هر معادله و سپس به مقایسه معادله ها با هم پرداخته شده که نتایج حاصل از آنها به صورت ذیل می باشند:

۱. در معادله اول که شامل متغیر لگاریتم زکات بالقوه می باشد نتیجه به دست آمده با توجه به برآورد انجام شده این می باشد که لگاریتم تورم و نرخ بیکاری دارای اثر مثبت و مابقی متغیرها ارتباط منفی با توزیع نابرابر درآمد دارند منظور این است که یک درصد افزایش در هر یک از متغیرهای لگاریتم تورم و نرخ بیکاری به ترتیب سبب افزایش ۰/۲۱ و ۰/۳۶ درصد (ضرایب معادل کشش می باشند) و متغیرهای لگاریتم زکات بالقوه، لگاریتم صدقه، لگاریتم تولید ناخالص داخلی و لگاریتم جمعیت شهری به

*. به دلیل محدودیت صفحات مقاله این جدول گزارش نشده است.

ترتیب باعث کاهش ۰/۴۱، ۰/۵۷، ۲/۸۸ و ۰/۵۶ درصد در توزیع نابرابر درآمد می‌گردد.

۲. در معادله دوم که شامل متغیر لگاریتم زکات بالفعل می‌باشد نتیجه به دست آمده با توجه به برآورد انجام شده این می‌باشد که لگاریتم تورم و نرخ بیکاری دارای اثر مثبت و مابقی متغیرها ارتباط منفی با توزیع نابرابر درآمد دارند منظور این است که یک واحد افزایش در هر یک از متغیرهای لگاریتم تورم و نرخ بیکاری، به ترتیب باعث افزایش ۰/۰۸ و ۰/۸۳ درصد و متغیرهای لگاریتم زکات بالفعل، لگاریتم صدقه، لگاریتم تولید ناخالص داخلی و لگاریتم جمعیت شهری به ترتیب سبب کاهش ۰/۲۲، ۰/۳۸، ۱/۰۹ و ۰/۲۴ درصد در توزیع نابرابر درآمد می‌گردد.

۳. در معادله سوم که شامل متغیر لگاریتم تفاضل زکات بالقوه از بالفعل می‌باشد نتیجه به دست آمده با توجه به برآورد انجام شده این می‌باشد که لگاریتم تورم و نرخ بیکاری دارای اثر مثبت و مابقی متغیرها ارتباط منفی با توزیع نابرابر درآمد دارند منظور این است که یک واحد افزایش در هر یک از متغیرهای لگاریتم تورم و نرخ بیکاری، به ترتیب سبب افزایش ۰/۱۹ و ۲/۹۹ درصد و متغیرهای لگاریتم تفاضل زکات بالقوه با بالفعل، لگاریتم صدقه، لگاریتم تولید ناخالص داخلی و لگاریتم جمعیت شهری به ترتیب سبب کاهش ۰/۳۳، ۰/۱۲، ۲/۰۵ و ۰/۲۶ درصد در توزیع نابرابر درآمد می‌گردد.

۵. جمع بندی و نتیجه گیری

این پژوهش به دنبال بررسی تجربی یکی از شروط اساسی وجود تعادل رقابتی در اقتصاد ایران بوده که آن شرط، همان شرطی است که تحت آن یک تعادل جبرانی، تعادل رقابتی می‌باشد که همان مثبت بودن درآمد همه خانوارها در تعادل جبرانی است و در صورتی محقق می‌گردد که خانوارها دارای ارتباط منابع با یکدیگر باشند؛ در این حالت اگر درآمد خانواری افزایش یابد به دلیل اینکه خانوارها دارای ارتباط منابع با یکدیگر می‌باشند درآمد خانوارهای دیگر افزایش می‌یابد؛ به عبارتی از طریق کمک‌هایی که افراد به یکدیگر می‌کنند وضعیت رفاهی اکثر خانوارها افزایش می‌یابد که در ایران این کمک‌ها می‌تواند در قالب

پرداخت‌های انتقالی افراد به یکدیگر از محل ذخایر دارایی باشد که این پرداخت‌ها بخشی از مالیات‌های اسلامی (زکات) می‌باشد؛ پس این تحقیق به دنبال محاسبه ظرفیت بالقوه زکات موارد نه‌گانه در اقتصاد ایران و مقایسه آن با درآمدهای بالفعل زکات و همچنین محاسبه تفاضل زکات بالقوه با بالفعل و در نهایت تأثیر آنها بر توزیع نابرابر درآمد و فقر است. به این منظور میزان زکات تمامی تولیداتی که مشمول زکات بودند را محاسبه کرده و در نهایت نتایج ذیل حاصل گردید:

۱. در طول سال‌های اخیر، مقدار زکات پرداختی از سوی مردم جهش قابل ملاحظه‌ای کرده است؛ اما میزان زکات پرداختی نسبت به زکات بالقوه بسیار ناچیز بوده است.
۲. با وجود اینکه میزان زکات پرداختی نسبت به زکات بالقوه بسیار ناچیز است؛ اما همین مقدار ناچیز هم بر توزیع نابرابر درآمد تأثیر می‌گذارد و باعث کاهش توزیع نابرابر درآمد و در نهایت فقر می‌گردد؛ اما با توجه به نتایج اگر همه مردم زکات خود را پرداخت نمایند این کاهش به دو برابر افزایش می‌یابد منظور این است که زکات بالقوه دو برابر نسبت به بالفعل باعث کاهش توزیع نابرابر درآمد و در نهایت فقر می‌گردد.
۳. میزان تفاضل میان زکات بالقوه از بالفعل بسیار چشمگیر می‌باشد که با توجه به بررسی انجام‌شده این میزان باعث کاهش بسیار زیادتر توزیع نابرابر درآمد و فقر می‌گردد.
۴. چون بر اساس نظر فقهای امامیه زکات به نه مورد (غلات اربعه، انعام ثلاثه و نقدین) تعلق می‌گیرد و بر اساس اذعان مؤلفان و پژوهش‌های صورت‌گرفته، میزان آن با توجه به شرایط (حتی بالقوه) بسیار ناچیز است؛ اما با تعمیم زکات به موارد دیگر به‌طور مثال گسترش آن بر اساس نظر اهل سنت و یا ترکیب زکات با خمس ارباب مکاسب می‌تواند زمینه مناسبی برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری باشد.

به عنوان پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی می‌توان دو نکته را خاطر نشان کرد: اول اینکه در مورد محاسبه عددی زکات برخی معتقدند در آمار و اطلاعات مورد استفاده مستخرج از بانک اطلاعاتی جهاد کشاورزی می‌بایست فقط مخارج و استهلاک محاسبه شود و هزینه فرصت اقتصادی کسر گردد، دوم اینکه در محاسبه زکات برای محصولات آبی و دیمی به تعریف عرفی از آبی یا دیمی محصولات بایستی توجه نمود و اگر در منطفه‌ای به‌صورت

عرفی محصولی را دیمی می‌نامند ولی در بانک اطلاعاتی جهاد کشاورزی آبی در نظر گرفته شده است، این داده‌ها را اصلاح نمایند؛ لذا به پژوهشگران پیشنهاد می‌گردد این نظرات را پس از بررسی دقیق در پژوهش‌های آتی خود در نظر بگیرند.

سخن آخر اینکه، زکات بالفعل ایران دلالت بر کاهش نابرابری درآمد و فقر دارد؛ اما در صورتی که همه مردم زکات خود را پرداخت نمایند منظور این است که اگر زکات به صورت بالقوه پرداخت شود تأثیرش بر توزیع نابرابر درآمد و فقر دو برابر نسبت وضعیت کنونی پرداخت زکات می‌گردد؛ به عبارتی منجر به عادلانه‌تر شدن توزیع نابرابر درآمد و در نهایت کاهش فقر در اقتصاد ایران می‌گردد.

منابع و مأخذ

۱. ابراهیمی سالاری، تقی؛ «رویکرد مقایسه‌ای ارتباط رشد و توزیع درآمد از دیدگاه اسلام»، مجموعه مقالات نخستین همایش اقتصاد اسلامی و توسعه؛ ش ۴، ۱۳۸۷.
۲. ترکمانی، جواد و الهام جمالی مقدم؛ «اثرات مخارج دولت بر فقرزدایی در مناطق روستایی»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران؛ ش ۲۵، ۱۳۸۴.
۳. توسلی، محمد اسماعیل؛ «زکات و اثر آن بر رشد و توسعه اقتصادی»، مجموعه مقالات دومین همایش مالیات‌های اسلامی؛ ۱۳۸۸.
۴. ثامن کیوانی، فرشاد؛ «محاسبه ظرفیت بالقوه زکات در اقتصاد ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد؛ تهران: نشر دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷.
۵. زارع، هاشم؛ «توسعه چارچوب نظری یک اقتصاد تعادلی: راهکاری بر اساس یک الگوی اقتصاد اسلامی ایرانی»، الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی؛ ش ۵، ۹، ۱۳۹۶.
۶. شعبانی، احمد و عبدالمحمد کاشیان؛ «زکات پول از منظر فقه فریقین و بررسی ظرفیت بالقوه آن در فقرزدایی: مطالعه سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ اقتصاد ایران»، فصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی؛ ش ۶، ۱، ۱۳۹۲.
۷. شکیبایی، علیرضا و همکاران؛ «تأثیر شهرنشینی و سرریزهای آن بر توزیع درآمد استان‌های ایران با رهیافت اقتصادسنجی فضایی»، فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد؛ ش ۲، ۳، ۱۳۹۴.
۸. عسکری، محمد مهدی؛ تحلیل نظری زکات؛ تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۴.

۹. عسکری، محمدمهدی و عبدالمحمد کاشیان؛ «برآورد ظرفیت بالقوه زکات در اقتصاد ایران و مقایسه آن با زکات پرداختی طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹»، فصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی؛ س ۷، ش ۲، ۱۳۹۴.
۱۰. عسکری، حشمت‌اله و بهروز بادپا؛ «اثر زکات بر مصرف عمومی در ایران»، فصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی؛ س ۶، ش ۲، ۱۳۹۳.
۱۱. کمیجانی، اکبر و محمدمهدی عسکری؛ «تحلیل نظری آثار اقتصادی زکات و مقایسه آن با مالیه تورمی»، مجله تحقیقات اقتصادی؛ ش ۶۴، ۱۳۹۴.
۱۲. موسوی خمینی، سیدروح‌الله؛ رساله توضیح المسائل حضرت آیه‌الله العظمی امام خمینی رحمته؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته، ۱۳۷۹.
13. Arrow, K.J & Hahn, F.H. ;**General competitive equilibrium:** Advanced Textbooks in Economics; 1971.
14. Faridi, F.T.; “Zakah and Fiscal Policy”, **in Economics of zakah**; ed.by Monzer Kahf, 1997.
15. Iqbal, M.; “Zakah, Moderation and Aggregate consumption in an Islamic Economy”; **lessens in Islamic Economics**; ed.by Monzer Kahf, IRTI, IDB, 1998.
16. Lipton, M.; “Migration from rural areas of poor countries: The impact of rural productivity and income distribution in Sabot R.H”, **Migration and the labor market in developing countries**; 1982.
17. Mannan, M.A; “effects of zakah assessment and collection on the redistribution of income in contemporary muslim countries”, **management of zakah in modern Muslim society**; 1989.
18. Mujitahir, H.; “Perkaedahan Fiqh dalam Aplikasi Zakat Pendapatan”, **Seminar Zakat Pendapatan**; 2003.
19. Noor, A.H.M., et al; “Prestasi Pengagihan Dana Zakat di Malaysia”, in *Isu-isu Kontemporari Zakat di Malaysia*; 2005.

20. Norazlina, A.W & Abdul Rahman, A.R.; “Efficiency of Zakat Institutions In Malaysia: An Application of Data Envelopment Analysis”, **Journal of Economic Cooperation and Development**; No.33, 2012.
21. Shirazi, N.S.; **AN Analysis of Pakistan Poverty Problem and its Alleviation through Infa**; Islamabad, Pakistan: Doctoral Dissertation International Islamic University Islamabad, 1994.